

OSNOVI ZORANIĆEVE POETIKE

FRANJO ŠVELEC

I

Kao svaki pjesnik i Zoranić je stvarajući *Planine* morao poći, svejedno da li svjesno ili nesvjesno, od određenih teoretskih principa, od određenih shvaćanja o izvorima, biti i funkciji poezije, prema kojima je postupao i kojih se u aktu oblikovanja više ili manje vjerno pridržavao. Kao čovjek bogate književne kulture, o čemu tako uvjerljivo sa stranice na stranicu svjedoči njegovo djelo, on je svakako morao poznavati i tadašnje književno-teoretske spise koji su, kako je općenito poznato, u tom blistavom stoljeću, i do nastanka *Planina* god. 1536, već bili ugledali svjetlo dana. Sva je prilika da je Zoranić, kao i toliki drugi prije i poslije njega, prvenstveno učio iz samih književnih djela koja je pročitao i koja su, kako je već davno utvrđeno, ostavila tako dubok trag na njegovu djelu. Ali jasniju svijest o tome što je poezija, kakav je njezin odnos prema životu, kakva je njezina funkcija u društvu itd., mogao je steći i najvjerojatnije je stekao prečitavajući tadašnje književno-teoretske sastave i udubljujući se u njih.

Prilikâ za to sigurno je bilo. Ne znamo doduše je li Zoranić poput mnogih drugih pripadnika plemićkih i uglednijih pučanskih porodica iz Dalmacije i Dubrovnika visoke škole učio u Italiji i tamo neposredno na vrelu stjecao svoja znanja; po njegovu pravničkom zvanju trebalo bi svakako zaključiti da je tamo bio. No i bez obzira na to, i same *Planine* mogu nas u tom pogledu uputiti na prilično siguran zaključak: ako je Zoranić mogao doći do tolikih latinskih i talijanskih pjesnika čija imena tako često bilježi na marginama *Planina* i čijim djelima ne manje često podražava, onda su mu bez svake sumnje mogla biti dostupna i djela književno-teoretskoga karaktera.

Kakvi su Zoranićevi pogledi na poeziju, odakle ih je mogao crpsti, kako ih je primjenjivao i koliko nam poznavanje njegovih shvaćanja o pjesničkom umijeću otvara put do njegova djela, bit će predmet raspravljanja u ovom napisu.

*

Izvor za proučavanje Zoranićeve poetike ostaju, dakako, same *Planine*, njegovo jedino sačuvano djelo, dovršeno god. 1536. i prvi put štampano god. 1569. U njemu kao ni u mnogim drugim takvim

djelima autorovi pogledi na poeziju nisu izloženi eksplicitno, ali se dadu uočiti u ponekim njegovim rečenicama kojima popraća određene pjesme ili pripovijetke, kao i u samim *Planinama*, u kojima su sadržani implicitno. Razumije se, nemoguće bi bilo promatrati sve one procese koji su se zbivali u autorovoj svijesti od zapažanja i saznanja do jasne odluke da napiše svoje djelo, ili pratiti sva ona traženja koja je autor poduzimao da dođe upravo do takve forme *Planina* kakva je izišla ispod njegova pera i da primijeni upravo takva teoretska pravila kakvima su one prožete. Pred nama je dovršeno djelo, dakle objektiviran pjesnikov svijet kao kvintesencija svih onih komponenata koje su se u procesu stvaranja u nj, u taj svijet, u određenoj strukturi prema određenim teoretskim načelima slile.

Za Zoranićevom poetikom treba, dakle, tragati u samim *Planinama*, u njihovoj strukturi i u njihovoj arhitekturi. Ponekad nam u tom, kako rekosmo, pomaže i autor kad u raznim prilikama sam izravno ili preko drugih lica objašnjava smisao ili cilj kakva postupka. Svakako, o svojim nas intencijama najrječitije informira u posveti kojom se obraća »poštovanom i časnom gospodinu Mateju Matijeviću, kanoniku ninskom i predragom učitelju svome«, posvećujući mu svoje djelo kao »dobrom bašćincu« i »Hrvatinu poštovanom«.

U toj se posveti već na samom početku odaje poticaj koji je autora, prema njegovim vlastitim riječima, pokrenuo na pisanje. Obracajući se, dakle, kanoniku Matijeviću, pjesnik piše da je, obuzet ljubavnim jadima, »misalju . . . po deželjah naših prohajajući«, iznenada sreo vilu »ka po običaju hrvačkom gizdavo dali počteno narešena biše«. Vila mu je uputila izraze prijekora što »preskorisno i presprudno« luta i zanosi se mislima o ljubavi. Besmisleno je da takav čovjek s takvim znanjem uludo trati vrijeme. »Nisi li većkrat čtil i čtiš svaki dan razlike pisce«, pitala je vila, »ki deželje svoje razlikim i narešenim govorenjem ča već mogu hvale? Vidiš da po grčkoj zemlji ni gore, ni vrha, ni vrulje, ni školja, ni duba, ni napokom grma, od koga budi da veći dil lažući pisci njeje (= njezini) u razlike pritvore kriposti pišući rese, a naše ove vele veće gizdave i prudne prez hvale i časti kroz nepomnju vašu zagluhle stoje.«¹ Pjesnik je o svemu tome razmislio i došao do zaključka da su vilini prijekori opravdani: doista, druge su zemlje opjevane i proslavljene, a njegova, možda i ljepša od njih, zbog nemara domaćih ljudi ostaje gluha i zapuštena. I odlučio je pisati.

Posveta je Zoranićeva, kao i svaka posveta uostalom, napisana pošto su *Planine* već bile gotove. Tu smo dakle u prilici da čujemo pjesnikovu vlastitu riječ o vlastitom već dovršenom djelu. Pruženi su nam tako podaci o poticaju, o inspiraciji, o nemiru što su pisca, prema njegovu vlastitom sudu, izazvali da se književnom riječi odredi prema stanjima i zbivanjima koja su ga zaokupljala.

¹ Svi primjeri iz *Planina* navode se prema izdanju Vjekoslava Štefanića Zagreb 1942.

Ali navedene misli nisu značajne samo po tome. One nam govore ponešto i o Zoranićevoj poetici. U njima se u prvom redu nazire pjesnikov odnos prema starim pjesnicima koji su, iako »veći dil lažući«, pjesničkom riječi proslavljali svoje krajeve. Tu nam pjesnik nagovješćuje povodenje za antičkim piscima — i u proslavljanju rodnih krajeva i u izmišljanju prikladnih priča. U navedenim se mislima, dalje, odaje i pjesnikov odnos prema vlastitoj domovini: njezine rijeke i gore, polja i doline »krozi nepomnju«¹ domaćih ljudi »zagluhle stoje«, u čemu je sadržan drugi princip njegove poetike: naslanjanje na život u rodnoj zemlji, na konkretne predjele, dakle na prirodu, koja je prema renesansnim teoretičarima, najveći izvor poezije. I napokon, u odluci da napiše književno djelo o svojim krajevima, dakle da udovolji vili Hrvatici, tj. tadašnjoj Hrvatskoj, izlazi na vidjelo i jedan od zadataka što ih je namijenio svojim *Planinama*: proslavljanje domovine.

Naredne podatke o Zoranićevoj poetici pruža nam nastavak posvete:

»I pod koprinom (= izlilkom) lik išćući za beteg ljubveni uličiti na planine i k vilenici projdoh, u kom prohodu mnoga pastirska petja i propovisti od pritora junakov i devojak u dube, cvite, vrulje i vode iz deželj naših počitajući (= kazujući) sliših i po vilenici puke oprošćen (= oslobođen) bih i u baščinu drugim putem zavrnuh (= krenuh). Ta dake put moj plšuču PLANINE natpisah a pod koprinu toga elizijsku polja (= pjesnička fikcija) razume se; čim ako ne u svem dali (= ali) u kigodi dil mnju (= mislim) da sam tužbe mlkuko vile gore rečene utišija, uzdajući se da ako se jinim kako meni prikaže, narešenije i hitrije utolit' (= utješiti) ju hote«.

Zoranić, dakle, informira Mateja Matijevića — i nas, svoje čitaoce, — da je njegovo putovanje u planine samo »koprina«, prema tome, fikcija, tj. izmišljena priča u kojoj je kao izabranoj formi proslavio »rodne deželje«² i na taj način, nada se, utješio vilu Hrvaticu. Time je i opet otkrio jedan od elemenata svoje poetike: izmišljanje prikladne fikcije da se pod velom izmišljenoga izrazi »nešto drugo«.

Citirani fragment upoznaje nas i s pozornicom zbivanja. Riječ je o planinama u kojima je putujući sreo pastire i čuo od njih pjesme i pripovijesti o prijetvorima »junakov i devojak u dube, cvite«³ itd. Mi znamo da su te planine stvarne planine, tj. Velebit i Dinara sa svojim visovima i pašnjacima. Ali znamo i to da Zoranić nije stvarno poduzeo put po planinama pa tek nakon toga sastavio svoje djelo ispunivši ga raznim opisima, pjesmama i pričama. To ne znači ipak da na većini lokaliteta što ih na tom putu spominje uopće nije bio. Štaviše, skloni smo vjerovati da je neke od njih morao vrlo dobro poznavati. Za zadarsku i ninsku okolicu to je izvan svake sumnje. Nije isključeno da se kada i na Velebit popeo, možda baš preko Paklenice. Manje je vjerojatno da je od Velebita išao dalje do Dinare i do izvora Krke. Isto tako neće biti vjerojatno da je prošao put od izvora Krke do Sibenika, iako zna za sva važnija mjesta što su se dizala s jedne i s druge strane nje-

zinih obala. U Šibeniku je svakako bio, jer i sam kaže da je došavši u taj grad bio u »poznanih deželjah«; po svoj je prilici kada plovio od Šibenika do Zadra i od Zadra do Zatona.

Put je Zoranićev, dakle, prijeđen u mašti, ali unatoč tome pjesnik je obrađujući taj put prikazivao konkretne predjele svoga kraja, prema svome znanju i ličnom iskustvu. Slikajući pozornicu zbivanja pjesnik je p o d r a ž a v a o prirodi. Postupao je dakle tačno prema principima što su ih preporučivali stvaraoци i teoretičari još tamo od Petrarke pa do njegova suvremenika Girolama Vide, pjesnika pretenciozne *Cristiade* i pisca stihovanoga traktata *De arte poetica libri III*. »Nju su (prirodu — F. Š.) pesnici odredili sebi kao jedinu učiteljicu, i u svemu što rade idu njenim stopama«,² upućivao je Vida svoga pjesničkog učenika.

No priroda i stvarni život kao njezin dio ne pružaju gotove obrasce; treba ih stoga mijenjati, podešavati prema svojim potrebama. Ali tome mijenjanju, oduzimanju ili dodavanju, tome preinačivanju, dakle izmišljanju, treba postaviti granice. »Kad već ne govorimo uvek istinu,« pisao je Vida, »nego pribegavamo izmišljanju, dužni smo da se i te kako postaramo da to što izmišljamo bude barem što sličnije istini.«³

Toga se načela dosljedno držao i Zoranić: izmišljao je i kombinirao gdje god mu je to bilo potrebno. Izmišljao je, ali ne zato da tim izmišljenim kao golim događanjem ispuni svoje djelo i da tako impresionira i zagolica, već da stvori takve situacije u kojima će moći izraziti dublje namjere u onom smislu u kojem je govorio Boccaccio u *Genealogijama paganskih bogova*⁴ i Coluccio Salutati u spisu *O junačkim delima Heraklovim*.⁵ No kod toga se Zoranić uvijek čuvao da ne naruši princip vjerojatnosti. Težio je da izmišljeno bude »barem što sličnije istini«. O tome se uostalom i sam na usta jednoga lica u *Planinama* izrijeком izjašnjava. Pošto su mladi pastiri (XIV poglavlje) Sladoj i Dragoljub otpjevali svoju tenconu, za koju autor na margini bilježi da su je pjevali »u zuk: Drazi mi goru projdoše«, katunar koji je imao dužnost da presudi koji je od njih dvojice bolje pjevao, ovako se izrazio:

»Zaisto ki vaju (= od vas) dvojice veće časti jest dostojan, odluka po mni ni po jinom neću da izide... jer svaki vas rekal je ono, ča ako prem istina ni dali prilično je«. (Spac. F. Š.)

Na tom principu temelji se zgrada čitavih *Planina*. U težnji da mu fikcija bude što više nalik na istinu, dakle da bude što uvjerljivija, Zoranić ističe da u pjesmi treba pogoditi upravo ono raspoloženje koje zaokuplja čovjeka što određenu pjesmu pjeva. Obrazlažući zašto je

² Prema knjizi Miroslava Pantića, *Poetika humanizma i renesanse I*, Beograd 1963, str. 215.

³ M. Pantić, o. c., str. 214.

⁴ *Ibid.*, str. 171.

⁵ *Ibid.*, str. 177.

Sladmilova i Plinkova pjesma (XIV) bila pohvaljena, pjesnik piše da je to bilo zato što su oni vjerno iskazali što je »prilično« onomu što je u čovjeku »kad u ljubavi jest«, i da su zbog toga u nekih pastira, koji su također bili osvojeni ljubavlju, izazvali bolne uzdahe. Iz toga proizlazi da pjesnik mora poznavati život i sve njegove strane, a najbolje je kad pjeva o onome što nosi u sebi, tj. što proživljava, jer, kako na jednom drugom mjestu kaže: (VI), »nikomur ni slično ni s načinom more jino neg od onoga u čem se nahodi peti«.

U posveti *Planina* Zoranić se izjašnjava i o teškoćama koje su ga pratile u radu na djelu. Pored »skrbljivih pečalah« koja od takva posla otklanjaju, o čemu ništa ne znamo, pjesniku je mnogo muka zadavao nerazvijen jezik koji je, kako sam kaže, »pošpuren« (= natrunjen) latinskim, tj. talijanskim. I da ga »tumačenje blaženoga Hieronima« (= hrvatska predrenesansna književnost) nije »uvižbalo« (= naučilo), boji se da bi rdavo pisao. Zbog toga smatra da je svoj put po planinama (= pisanje djela) prošao na »neuvižbanu konjicu po stazi netlačeni«. I ovdje se krije jedan od elemenata važnih za Zoranićevu poetiku: naslanjanje na domaću književnu tradiciju.

Već iz tih nekoliko primjera dadu se sumirati ovi elementi Zoranićeve poetike: ugledanje na antičke pjesnike i na domaću, makar i skromnu, književnu tradiciju; crpenje građe iz prirode i iz stvarnosti vlastite zemlje; izmišljanje fikcije kako bi se pod njezinim velom izrazilo »nešto drugo«, ali tako da fikcija, ako se već ne temelji na istini, bude bar istini »prilična«.

Neposrednije sve to izlazi na vidjelo u promatranju samih *Planina*, što je predmet daljnjega izlaganja.

II

Pjesnik počinje svoje pričanje od saopćivanja da ga već sedam godina sapinje nesretna ljubav. Ni naponi, ni dvorenje, ni suze nisu mogli ganuti njegovu ljubovcu. Dok je on tako, sjedeći uz »vrulju« u Vodicama kod Nina (čini se na svome vlastitom posjedu), tko zna po koji put, meditirao o svojoj nesreći, iz »vrulje« je isplivala jedna vila, koja se predstavila kao »bližika« njegova Zorica. Povala ga je kroz razmaknute vode u podzemlje, koje je gotovo nalikovalo na ljudsko stanište. Tu ga je upoznala sa svojom nesretnom ljubavi prema mladiću Žiljbilu. Zbog nekih neprilika morao se ovaj, na neko vrijeme, rastati od drage i, ne mogavši više čekati na ponovni susret, izdahnuo je i bogovi su ga na njezinu molbu pretvorili u istoimeni cvijet, tj. u žiljak ili ljiljan, koji Zorica njeguje i zalijeva svojim suzama. Kao »bližika«, tj. kao začetnica Zoranićeve porodice, Zorica je pjesniku savjetovala da krene u planine k vilenici, koja će ga osloboditi »betega ljubvenoga«. — Čitava je priča izmišljena kako bi se u njoj proslavila vlastita porodica i porodični grb. Ali iz te fikcije zrači i jedan istini

sasvim »priličan« moment: sjene predaka, ili bar sjećanje na njih i na njihov ugled, kao da poučavaju i potiču mlade ljude na aktivnost, kao da ih poučavaju kako će savladati probleme što ih život pred njih postavlja. Zato je nekako sasvim istini i običajima »prilično« da upravo od jednoga pretka potekne savjet Zoranu da pođe na planine u potragu za lijekom protiv ljubavi.

No što je zapravo ta Zoranićeva ljubav, je li tu u pitanju stvarna ili fiktivna ljubav?

Sjetimo se da Zoranićeva Jaga — tako ju je sam zvao u pjesmi što ju je pjevao pastirima — u doba pjesnikova putovanja ima trinaest godina. Ako njegova ljubav traje već sedam godina, znači da se u Jagu zagledao kad joj je bilo svega šest godina. Zar je mogla biti stvarna ljubav prema djevojčici od šest godina? Ne, Zoranić je, prema principima koje je naučio iz teoretskih traktata, svakoj svojoj zgodi davao privid istine. Pod tom se ljubavi, prema tome, krije nešto drugo. No što bi to moglo biti? Nije li tom »koprinom« zaodjeo svoju mladost, svoju dob od dvadeset i prve do dvadeset i osme godine, kad čovjeka najviše zaokuplja ljubav, ali i brige oko vlastitoga puta u životu? Nije li to razdoblje u životu čovjeka kad se zbog odsutnosti iskustva sve prima s lake strane, kad se olako podaje raspuštenosti i kad zbog svega toga na nj vrebaju najrazličitije opasnosti? Ljubav, varljiva, promjenljiva i ćudljiva, možda i jest najbolja metafora da se izrazi sva ona nesigurnost i neizvjesnost koja obuzima čovjeka upravo u razdoblju kad se iz dječastva iščilio u zrela mladića. A iz te nesigurnosti i neizvjesnosti treba naći izlaz, treba se osloboditi svih prepreka i svih zamki i naći svoj smisao života. Zoranić ga je na savjet Zoričin potražio i našao u dodiru s rodnom »baščinom«. — A u zanatsko-literarnom smislu, od samoga putovanja po »rodnim deželjama« autor je stvorio oblikovni princip za izgradnju *Planina*.

Od rastanka sa Zoricom, odnosno od njezina savjeta da pođe u potragu za lijekom protiv ljubavi, upravo i počinje pravi »put« u planine što ga je prema pjesnikovu znanju i životnom iskustvu sazdala njegova mašta. — Oprostivši se sa Zoricom pjesnik je sjeo na obalu razmišljajući o svemu što je vidio u podzemlju, kad eto jedne vile kako mu prilazi s mora na zlatnoj jabuci. Bila je to Milost. Pozvala ga je na zlatnu jabuku i u tren ga je oka prenijela od ninskih Vodica do Podgorja, podno Velebita kod Starigrada. — Kakva se »realnost« krije u Milosti? Pjesnik je religiozan čovjek i kao takav vjeruje da ljudske akcije ne može a da ne pokreće volja božja. Prirodno je stoga da je u traganje za smislom života upleo i nadnaravne sile. Njih u *Planinama* predstavlja Milost. Logično je stoga da predstavnicu viših sila — u našem slučaju Milost — ima i nadnaravne moći. Zato ona i može pjesnika povesti na zlatnoj jabuci preko mora. A prema osnovi djela na tom putu i nije bilo ničega na čemu bi se trebalo zaustaviti. Tako je tu eto i nadnaravnom biću odredio oblikovnu funkciju.

Iskrcavši se sa čudesne zlatne jabuke pjesnik se našao pod samim planinama. Odsada kuda god prolazi, svuda savija vijenac slave lokalitetima rodnoga kraja. U Paklencu je smjestio pakao i u njemu pored neizbježivih đavola i Lucifera našao mjesto za Buru, inkarnaciju strašnoga vjetrova koji, kako je poznato, golemom silinom slijeće s Velebita prema Primorju i osobito snažno utječe na poljoprivredne kulture u ninskom kraju. — Na pašnjacima se pjesnik susreće s pastirima, koji su čuvajući stada »predljivi (= bojažljivi) kroz svagdanje naporstvo od vukov i već cić (= zbog neprijateljskoga česta plinjenja i rođenja)«. Da prikrate vrijeme, mladići pjevaju slaveći ljubav i mladost, a starci pričama o prijetvorima slave rijeke, gore, gradove i gradiće »rodnih deželj«, pjevajući uz to i pjesme na moralističke teme. Malo podalje iza Velebita susreće i drugu grupu pastira, koji se gorko jadaju na »vukove s istoka« što navaljuju, razdiru ovce i plijene sve do čega stignu. Da razbiju tugu, oni pjevaju »milujuć baščinu«, koja je od tolikih grabeža i zvjerstava sasvim opustjela; samo su oni ostali jer ih »slatkost baščine uzdrži«.

Mladići dakle pjevaju o ljubavi i mladosti, o neuzvraćenoj ljubavi i o patnjama koje zbog toga podnose, a starci, ozbiljni i puni životnog iskustva, pripovijedaju priče povezujući ih s poljima, rijekama, izvorima, gorama, selima i gradovima ninskog i zadarskog kraja. Mladosti je da misli na ljubav, a starosti da umuje i razmišlja. — Već je Horacije isticao da svakoj dobi ne može pristajati sve.⁶ To su prihvatili i renesansni teoretičari i stvaraoči. Evo što o tome kaže već spominjani Girolamo Vida: slijedeći prirodu pjesnici »izražavaju prikladnim rečima i razne običaje ljudi i običaje drugih živih bića, kao i različite strasti koje odgovaraju različitim uzrastima, i slikaju ono što priliči oronulom starcu, mladićima u naponu snage, i koliko se rob ili zemljoradnik razlikuje od onoga koji vodi poreklo od kraljevske loze. Meni se ne bi svidelo kad bi Telemah u mladim godinama bio odveć ozbiljan, niti kad bi se Nestor zabavljao igrom, psima i šarenim tobocima.«⁷

Taj je princip slijedio i Zoranić. Susreti s pastirima su izmišljeni, ali je istini »prilično« da čobani uvijek i svagda, da se zabave i da otjeraju dosadu, pjevaju razne pjesme ili pričaju priče o nekadašnjim i sadašnjim zgodama, ali kod toga mladićima pristaje ljubav i bezbrižnost, a starcima razum i iskustvo. Još je više istini »prilično« da su Zoranićevi pastiri, udaljeni od većih naselja, bili tada čest plijen turskih naleta. Pjesnik ih ovdje slika u širem smislu: oni izražavaju istinski teško i očajno stanje u kojem su živjeli, radili i bonili se mali ljudi pred svakodnevnim sad većim sad manjim napadajima Turaka. Tu se ispod »koprine« jasno nazire jedna slika tadašnje Dalmacije i Hrvatske uopće.

⁶ Orazio Flacco, *Le epistole e l'arte poetica*, Milano 1940, str. 197.

⁷ M. Pantić, o. c., str. 214.

Oprostivši se s pastirima, od kojih je jedan pred njegov odlazak recitirao »poj Marula pastira« slikajući rasap Hrvatske, pjesnik je pošao dalje. Uputio se prema Dinari, gdje živi istoimena čarobnica, koja će ga osloboditi »betega ljubvenoga«. Tu je zapravo, prema fikciji kako ju je autor zamislio, bio cilj njegova putovanja.

Motiv koji kazuje da se negdje daleko u planinama nalazi čarobnica, koja ljudima pomaže u rješavanju njihovih životnih problema, ušao je u književnost iz folklor. Zoranić ga je oblikovao prema svome znanju iz mitologije i literature. Ali samo oslobađanje od »betega ljubvenoga« treba, naravno, shvatiti kao prikladnu fikciju ispod koje se krije nešto drugo. No što je to? Ako je tačna pretpostavka da je Zoranić u putovanju želio izraziti traganje za smislom svoga života, onda bi to značilo da se ovdje s pomoću čarobnice oslobodio nesigurnosti, tj. da je našao svoj put, i to u dodiru sa strašnim problemima rodnoga kraja. Tu nastaje prekretnica: dosad je ispod raznih zgoda slikao stvari i zbivanja koja su tada svakom oku bila vidljiva; slikao je pustoš »baščine« koju su gazili Turci. Otada, pošto se pod dojmom nesreća »baščine« oslobodio od ljubavi, pošto se dakle oslobodio mladenačke pustopašnosti i bezbrižnosti, pošto se dakle oslobodio nesigurne mladosti, tek sada je bio sposoban da sagleda stvari koje običnom oku nisu bile vidjive: vilu Hrvaticu koju njezini sinovi zapuštaju, njezin, tj. svoj jezik zanemaruju i služe se tuđim; tek sada je pjesnik bio sposoban da odsanja »perivoj od slave« u kojem je vidio vile Kaldejku, Grkinju i Latinku kako se ponose prekrasnim jabukama, a kraj njih vilu Hrvaticu s nekoliko nezrelih plodova kako se jetko tuži na »nepomniju od kriposti« svojih sinova, koji svoja znanja iskazuju na tuđem jeziku.

I tu je sve izmišljeno, ali je ne samo sasvim istini nalik nego je nažalost i gola istina da je tadašnja Hrvatska, u prvom redu Dalmacija, u kulturnom pogledu bila strahovito zaostala, da je narodni jezik bio zapušten i da su domaći učeni ljudi govorili i pisali tuđim jezikom.

Pošto se oslobodio »betega ljubvenoga« i odsanjao »perivoj od slave«, pjesnik je pošao na izvor Krke, kćeri Dinarine, koja ga je u čamcu od site i bez vesala svojim tokom prenijela do Šibenika. Izmišljena je to plovidba, ali je istina da su od Knina prema Šibeniku mnoge utvrde i naselja opustjeli od neprekidnih borbi s Turcima. Istinita je i pozornica zbivanja: vijugavi tok rijeke Krke s njezinim pritokama i mnogobrojnim slapovima. Raspoloženje je sve ozbiljnije: nema više pjesama ni pripovijedača. Pred pjesnikom je samo opustošena zemlja s ruševinama nekad slavniha »kaštela, polača i sela«.

Od Šibenika je pjesnik, opet na zlatnoj jabuci na kojoj mu je u susret došla Milost, plovio mimo Zadra prema Zatonu da na kraju stigne na »baščinu«, tj. u Nin. Podsjetimo se da ga je Milost i na početku puta na zlatnoj jabuci vozila do pod Velebit. Na tom putu ničega nije bilo što bi bilo vrijedno da uplete u svoje djelo. Zato je

i prošao taj put »brže neg strila iz luka puščena«, kako sam pjesnik kaže. I sada, na kraju puta, vozila ga je opet Milost, i opet na zlatnoj jabuci. Ali tu je pjesnik, iako ni taj put nije trajao dugo, ipak naznačio, makar i najopćenitije, izgled kraja: plovio je »malne na zapadnje strane upram, desnom stranom stanovitu zemlju (= kopno), a livom razlike školje koseći (= mimoilazeći), sela, polače, kaštile s vinogradi i voćem s obojih stran gledajući.« Mimoilazeći Zadar vidio je »Stanu vilu« (= fontanu) na brigu plaćući, od ke pritvora na planini pripovist« slušaše; iza nje bijelio se Zadar. Produžio je dalje i najposlije pristao u Zatonu. I tu je Zoranić slijedio realnu maršrutu, štaviše prikazao je morski put do Nina, koji i danas ide istom linijom. U Nin se naime i danas morskim putem plovi do Zatonu, pa se onda kopnom stiže u Nin.

Dolaskom u Nin pjesnikov je fiktivni put bio završen, ali ne i njegova maštovita zgrada. Kao što je još prije početka puta na planine zaplovio svijetom mašte, tako i sada nakon povratka u »baščinu« još uvijek ostaje u tom svijetu.

Stigavši u Nin najprije se poklonio sjeni »gizdave Jele«, za koju se pretpostavlja da mu je bila majka. Podalje je bio grob biskupa ninskoga Jurja Divnića, kojemu se upravo slavila godišnjica smrti. Komenorirajući biskupa Divnića otpjevao je pastir Rosjak pjesmu, u kojoj ističe biskupove zasluge moleći ga da kod višnjih zagovori nesretnu »baščinu«, koja je po njegovoj smrti izložena još većim pogibeljima. Pod neposrednim dojmom sjećanja na majku i zaslužnoga biskupa, pjesnik je u mašti ugledao viziju »od malinara«, koji je svojim žrvnjevima mljeo »vriće ne žita da gradov, kaštelov, selov, polač, ljudi, živin, dubov, cvitov, trav i zeljaj, hitrinje, oholosti, liposti, hrabrosti i napokom sve ča na svit moreš smislit naglo vuciše i u grot spravljaše, i jaki žrvnji tudihtaj (= u čas) sve to u prah samilahu, a malinar po druge brz teciše.«

Ogrnuvši tako fikcijom svoj osjećaj i doživljaj prolaznosti svih stvari, što tako nezadrživo zaokuplja svakoga čovjeka u takvim i sličnim situacijama, pjesnik je na kraju, u posljednjem poglavlju, još uvijek u fikciji, prikazao viziju u kojoj se na oblacima, što su se sasvim približili zemlji, pokazala Istina i njoj s jedne strane biskup Divnić, a s druge »ona našega jazika pačeli krstjanske vire stanovita klonda (= stup) Hieronim.« Kao i vila Hrvatica na početku, i biskup Divnić, u posljednjem poglavlju, prekorava pjesnika zbog pisanja o ljubavi prema »ženčici jednoj« upućujući ga na gajenje duhovnih vrednota. Pjesnik se brani: ističe da je pišući slijedio ne »Martu ali Liju da Rakel i Mariju«, tj. da je slijedio simbole duhovne ljubavi. Biskup je ponovno o tom progovorio; tvrdi da on nije mislio prvenstveno na sadašnje Zoranovo pjevanje, već na samu mladost njegovu, koja ga, ako se ne okrene duhovnim vrednotama, može odvesti stramputicom; biskup je mislio na činjenicu da je pjesnik mlad, a mladost je nes-

gurna i nepouzdana, jer joj nikad ne možeš znati misli i težnje — kao što je nemoguće znati »put orla leteći, put zmije po skrili (= ploči) plazeći«, kako se biskup slikovito izrazio pozivajući se na Salamuna.

Na koncu pjesnik moli biskupa da ga zagovori kod sv. Jeronima i sv. Augustina da mu pomognu »stril naperiti«; njihovom će pomoći »jinake pisni peti od ljubavi jine i vili toj (Istini — F. Š.) ugodne da budu«. Sasvim na kraju svoje riječi Divnić izražava nadu da će Turci uskoro biti protjerani. I nestadoše oblaci i likovi s njima. Time se završava i zatvara fikcija *Planina*.

I ta je posljednja vizija po svojoj vanjskoj formi sva izvan zbiljskoga, ali je istini »prilično« da bi biskup Divnić kao visoki prelat i prijatelj pjesnikov upravo tako govorio i upravo tako savjetovao. Tek se pitamo da li se ta vizija doista može tumačiti kao bijeg od života i potpuno predavanje tzv. vječnoj istini, kako se to mjesto običavalo tumačiti.⁸ Nema sumnje, Zoranić je bio religiozan čovjek, kao što su u našim krajevima u to doba bili i drugi književnici. No treba istaći da se u Rosjakovoj pjesmi posvećenoj uspomeni Divnićevoj posebno mjesto daje zaslugama biskupovim u obrani »baščine« od neprijatelja, i dalje — da se isto tako važno mjesto daje rasulu koje je nastalo ili se povećalo nakon njegove smrti. Ne smije se, napokon, smetnuti s uma ni to da biskup u završnom dijelu svoje riječi izriče nadu da će Turci uskoro biti protjerani. Ne manju važnost treba pridati i činjenici da se uz biskupa Divnića u viziji našao i sv. Jeronim. On, istina, ni riječi ne progovara, ali sama njegova prisutnost još jednom naglašava značenje narodnoga jezika. Autor ne obraća veliku pažnju na to da je sv. Jeronim glasoviti crkveni otac i svetac; on na prvom mjestu u vezi s tim svecem podsjeća na narodni jezik. Zato mu i pridaje oznaku: »ona... stanovita klonda našega jazika«, čime na poseban način ističe i proslavlja čovjeka za kojega se tada smatralo da je Dalmatinac i da je Hrvatima iznašao pismo.

Zoranić, dakle, povezuje sjene značajnih ljudi hrvatske prošlosti sa svjetovnim, aktivnim principom. Kad bi Zoranićeva posljednja vizija doista značila ono što joj se pripisuje, tj. bježanje od života i predavanje »božanskoj istini«, zar onda ne bi ostali besmisleni prigovori vile Hrvatice kojima potiče pjesnika da proslavi domovinu? Ne bi li tada bile besmislene i riječi vile Hrvatice kojima se u »perivoju od slave« tako oštro obara na »nepomnju od kriposti« domaćih intelektualaca koji svoja znanja izražavaju na tuđem jeziku, a svojim se srame i stide?

⁸ Isp. Milorad Medini, *Povijest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*, Zagreb 1902, str. 235; Tomo Matić, *Petar Zoranić*, Zadar 1909, str. 54; Vj. Štefanić, *Petar Zoranić* (uvod u izdanje *Planina*), Zagreb 1942, str. 11.

III

U izgradnji fikcije *Planina* Zoranić se, kako već rekosmo, koristio i književnom tradicijom. O tome se i u nas i na strani pisalo mnogo." Među najstarijima u koje se Zoranić ugledao bio je Teokrit: Zoranićevi se pastiri natječu u pjevanju i za nagradu dobivaju različite ukrasne predmete, ili vijence ako se radi o pjesmama s moralnim temama, što je već kršćanska primjena Teokritova motiva. Istaknuta je veza našega pjesnika s Ovidijem: njegovi se prijetvori gdjekad neposredno naslanjaju na metamorfoze rimskoga pjesnika. Ugledao se Zoranić i na Vergilija, a osobito na Dantea, Petrarca i Boccaccia. Prema Danteu sazdao je pakao, ali nije ulazio u nj nego je izvana, pomoću čudesnoga kamena što mu ga je dala Milost, promatrao zbivanja u paklu. Ljubavne pjesme u *Planinama* građene su s rijetkim izuzecima na petrarkistički način; ima čak i neposrednih prijevoda iz Petrarkina Kanconijera. Zoranićeve se pripovijetke tehnički organiziraju kao i u Boccacciovu *Dekameronu*; neki prijetvori Boccacciovi (Africo i Mensola u *Ninfale fiesolano*) mogli su Zoraniću biti čak i direktni poticaji, ali samo kao ideja. Snažan dojam na Zoranića ostavio je i Sannazaro. Okvir Zoranićeve puta po planinama potekao je od Sannazarova puta po *Arcadiji*. Ugledao se Zoranić i na Bibliju, na crkvene oce, a isto tako i na Marulića i na našu narodnu lirsku pjesmu.

Zoranić je dakle podražavao i starim i novim pjesnicima. Radio je upravo ono što su tada radili i drugi, i ne samo radili nego i proglašavali za jedan od bitnih načina da se dobro piše i da se steče slava. Među novim stvaracima i teoretičarima, koji su izrekli svoje mišljenje o odnosu kakav pjesnik treba da ima prema književnoj tradiciji, prvenstvo i opet pripada Petrarki. On se svojski zalagao za učenje na starim pjesnicima; on je odobravao i podražavanje. Ali ne želi da svoje stope stavlja u tuđe tragove, već da ide za uzorima tako da se za njima slobodno kreće, da zastane ako želi, da skrene s puta ako mu se sviđi i da se ponovno vrati na taj put ako mu je to zgodno. Na staro se može nakalemiti novo, ali ono što se postiže ne smije biti i s t o već s l i č n o. No sličnost ne smije biti onakva kakva je između slike i onoga što je naslikano, već onakva kakva je između oca i sina. Treba se držati duhovne sličnosti, a ne one na riječima; »prva stvara pjesnike a druga majmune«. Treba postupati na način kako rade pčele: one kupe sokove s raznih cvjetova i preradujući ih u sebi stvaraju med; ili još bolje na način svilene bube iz čije utrobe izlazi svila.¹⁰ I Paolo

⁹ Najvažniji prilozi: T. Matić, »Zoranić's Planine und Sannazaro's Arcadia«, *Archiv für slavische Philologie* XIX (1897); T. Matić, *Petar Zoranić*, Zadar 1909; Vj. Štefanić, uvod i Tumač *Planinama* u navedenom izdanju; Josip Torbarina, »Strani elementi i domaća tradicija u Zoranićevim „Planinama“«, *Zadarska revija* 1, 1959.

¹⁰ M. Pantić, o. c., str. 157–158.

Cortese smatra da treba slijediti uzore, i on poput Petrarke hoće da bude sličan uzorima, ali »ne kao majmun čovjeku, nego kao što je sin sličan ocu«. ¹¹

O podražavanju uzorima tada se često raspravljalo i rijetko je kome padalo na pamet da ga kao Poliziano odbaci. Gotovo se i nije postavljalo pitanje treba li ili ne treba podražavati starim pjesnicima. Giovanni Pico della Mirandola i Pietro Bembo, na primjer, spore o tome da li treba podražavati većem broju pisaca ¹² (Pico) ili samo jednome ¹³ (Bembo). Pico ističe da uz podražavanje ne smije izostati i vlastita invencija, a Bembo, naprotiv, tvrdi da prije poznavanja klasika nije u sebi nalazio ništa što bi bilo vrijedno da se izrazi.

Zoranićeva shvaćanja odnosa prema književnoj baštini možda se najviše približavaju ovdje već više puta spominjanom Girolamu Vidi. Vidin je traktat prvi put štampan god. 1527, pa bi stoga i vremenski Zoraniću bio najbliži. Vida je, kao što je poznato, svome pjesničkom gojencu pored ostaloga savjetovao da proučava slavna djela starih pjesnika i da sa svih strana skuplja ono što mu je potrebno. Ali neka ne ostane samo na pjesnicima već »neka se postara i neka prouči i druge pisce, kako ne bi bilo nijedne veštine koju njegov oštri duh ne bi okusio.« Osobito mu preporučuje Cicerona koji se »divnim jezičkim darom ističe iznad svih ostalih«. Što li sve mladom Ciceronu nije koristilo! I putovanja i ispitivanja raznih običaja ljudi i položaja mjesta, i posjet mnogim gradovima koje je vidio ili o njima doznavao iz pričanja drugih ili iz pouzdanih geografskih karata. Drugi se, opet, nisu žacali da prisustvuju borbama, kako bi, zatreba li im, znali opisati kakvu bitku. Ali vijek je ljudski kratak. Ne možemo svugdje biti ni sve vidjeti. Zato Vida preporučuje svome učeniku: »Ali neka ti ne prođe nijedan dan, i nijedna noć neka ti ne prođe, a da ponešto ne okusiš s plodonosnih izvora svetih pesnika i da ustima ne primakneš njihove slatke napitke.« ¹⁴

Ne navode li nas riječi vile Hrvaticke upućene Zoranu: »Nisi li većkrat čtil i čtiš svaki dan razlike pisce . . .« na zaključak da je Zoranić vjerno slijedio savjete što ih je Vida upućivao svome pjesničkom učeniku? Ili, zar nas Vidine zanosne riječi u apologiji poezije: »... ti ublažavaš muke, i ti, svojim prisustvom, donosiš utehu teškom životu« ¹⁵ ne podsjećaju na mjesto gdje Zoranić izražava nadu da je napisavši *Planine* utješio vilu, tj. Hrvatsku razdiranu od Turaka i zapuštanu od domaćih učenih ljudi?

¹¹ *Ibid.*, str. 190.

¹² *Ibid.*, str. 201–202.

¹³ *Ibid.*, str. 203.

¹⁴ *Ibid.*, str. 211.

¹⁵ *Ibid.*, str. 212.

Zoranić je smatrao naslanjanje na stare i nove pjesnike normalnim, kao što su to normalnim smatrali stvaraoци i teoretičari renesanse. Zato on bez ikakva ustezanja za određene misli, maksime ili slike, što su mu se kao reminiscencije nametale iz literature, označuje autore ili djela. Tu se mogu naći Ovidije, Vergilije, Dante, Petrarca, Biblija, Marulić, narodna pjesma. Ali i pored pozivanja na stare i nove pjesnike Zoranić je često svjesno slijedio neke latinske i talijanske pisce, pa i Marulića, a da to ničim nije naznačio, što se i opet u tom vijeku sveopćega divljenja svemu antičkome smatralo normalnim.

Upravo zahvaljujući mnogobrojnim književnim djelima i piscima koje Zoranić spominje i koji su ostavili trag na njegovu djelu, *Planine* su često i iscrpno analizirali s komparativnoga stanovišta. Gotovo svakoj pjesmi, svakoj priči, svakoj zgodi tražio se i nalazio izvor i vršile se komparacije motiva, zgoda i situacija. Ali ih najčešće nisu promatrali s gledišta kakvo je isticao Petrarca, tj. da li njegove pjesme, zgrade ili situacije svojim uzorima nalikuju »kao sin ocu«, ni s gledišta Fica della Mirandole, tj. da li se uz podražavanje pokazuje i autorova vlastita invencija. Stoga su *Planine*, uz rijetke izuzetke, smatrali pukom imitacijom velikoga broja latinskih i talijanskih pjesnika. Proizlazilo je to iz činjenice što su se *Planine* s obzirom na odnos prema književnoj tradiciji gledale suvremenim očima i a priori smatrale književno neuspjelima. Suviše se često, naime, smetalo s uma da pojedini elementi *Planina* kao sastavni dijelovi romana ne mogu i ne smiju biti ocjenjivani sami po sebi, po svojoj goloj materijalnosti, već kao integralni, neotuđivi dijelovi organizma koji svoje važenje i svoju funkciju nemaju po onome odakle su izvađeni, već po onome kamou su u novoj strukturi smješteni. Poznato je da drugo poglavlje svoj smisao dobiva po prvom poglavlju, treće po prvom i drugom, itd. Riječ je o odnosima između dijelova, o osvjetljenju i osmišljenju što ga određen dio dobiva po onome što mu prethodi i po onome što iza njega slijedi.

Književni motivi nisu neograničeni. Ali ni svi vidovi života nisu do kraja iscrpeni. Stoga gdje kad isti motivi mogu izražavati sasvim nove odnose upravo zato što su mogućnosti posebnoga neograničene. Nemoguće je biti posve nov. Kad bi tko u svemu bio nov, on uopće ne bi bio razumljiv. Stoga se uvijek pribjegava poznatom polazištu i upotrebljavaju zatečeni oblici, ali se u njima mogu prikazivati uvijek nove situacije izazvane drugim i drugačijim uvjetima, uvijek novi likovi izrasli na drugom i drugačijem tlu, uvijek novi događaji nastali drugim i drugačijim stjecajem okolnosti. Određen književni motiv unesen u novo književno djelo ne mora biti više isti motiv. Književni motivi prelaze iz književnosti u književnost, iz djela u djelo, ali svoju sudbinu važenja ili nevaženja doživljuju tek u novom kontekstu, odnosno u novoj strukturi. Ljubavna poezija, na primjer, — koja živi koliko i čovjek — varira mnoštvo motiva, ali svaki je čovjek

svoja individualnost, svaki je čovjek konkretna ličnost svoga vremena i svoga prostora, svoje sredine, svoje neposredne situacije i svoga temperamenta, pa će stoga, kad osjeti potrebu da izrazi svoje osjećaje, ako je riječ o umjetniku, svojim ljubavnim preokupacijama dati poseban zvuk. Istina je, riječi su samo znakovi za stvari, za odnose, za nijanse; neusporedivo je više stvari i odnosa nego znakova, pa se stoga lako pada u šablonsko i konvencionalno izricanje ideja, doživljaja, osjećanja. Ali upravo se po tome umjetnik i razlikuje od neumjetnika što će svojim osjećajima dati poseban timbar i onda kad se služi već upotrebljavanim znacima, jer će kao nadarena ličnost svojoj tvorevini dati svoj pečat i svoje akcente. — Nedopustivo je zbog toga prilaziti Zoraniću, s obzirom na njegov odnos prema književnoj baštini, sa *a priori* negativnim preduvjerenjem.

Zadatak u proučavanju odnosa *Planina* prema književnoj tradiciji, svejedno da li stranoj ili domaćoj, ne može stoga biti u tome da se autor »hvata« na mjestima gdje se prepoznaje koji tuđ motiv i da se samo na temelju toga donosi zaključak, već da se utvrdi je li taj motiv od gole materijalne činjenice — što on neminovno postaje čim se istrigne iz djela — ulazeći u nov sastav, u novu strukturu, u našem slučaju u *Planine*, doživio preobrazbu i, nadahnut autorovim dahom, počeo živjeti novim životom i sjati novim svjetlom, ili je ostao samo — gola činjenica.

Držeći se pravila koja su u odnosu prema književnoj tradiciji preporučivali teoretičari, Zoranić je, kadgod mu se nadala potreba, posezao za građom iz starih pjesnika. Ali on se, kako smo vidjeli, nije ograničio samo na stare pjesnike. On je to pravilo protegnuo i na talijanske književnike, pa i na Marulića¹⁶ i na narodnu pjesmu.

Za stvaranje fikcije putovanja, da spomenemo bar jedan primjer, Zoranić se, kako je poznato odavna, poslužio Sannazarovom fikcijom putovanja u *Arcadiji*. Ali time što je putovanje smjestio u rodnu zemlju, dakle u drugo i drugačije podneblje, s drugim oblicima tla i s drugim lokalitetima, on je Sannazarovu motivu, koji uostalom i nije bio Sannazarov, dao sasvim nove dimenzije i nove osobine. Pošto je tako Sannazarov motiv prenio u gornju Dalmaciju, on ga je, kako sam na drugom mjestu već konstatirao,¹⁷ ispunio sasvim novim elementima: sinjstio je u nj pakao da proslavi Paklenice i da pričom obavije podrijetlo bure; metamorfozne priče — da proslavi lokalitete rodnoga kraja; pastire što pjevaju o »rasutoj baščini« — da upozori na opasnost koja je Hrvatskoj tada prijetila od turskih osvajača; »perivoj od

¹⁶ V. moju radnju »„Planine“ Petra Zoranića«, *Zadarska revija* 1, 1959, str. 58. i d.

¹⁷ U predgovoru *Izabranim djelima P. Zoranića i J. Barakovića* što će uskoro izaći u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti*.

slave« — da izreče svoj gnjev protiv zanemarivanja rodnoga jezika. I tako dalje. Ako još spomenemo da je Sannazaro svojom *Arcadijom* u mašti prevladavao nesretne prilike tadašnje talijanske stvarnosti, bježeći od nje u tišinu poljâ da makar u pjesničkoj fikciji nađe utjehe u pastirskoj idili, dok je Zoranić na svoj fiktivni put odlazio da izrazi svu tragiku svoje domovine nadnjevši se nad samo središte njezinih problema, onda je još izrazitije istaknuta novina motiva putovanja koji je naš pjesnik kao голу činjenicu bez svake sumnje preuzeo od pisca *Arcadije*.

IV

Već u razmatranju Zoranićeva odnosa prema životu, prema zbilji i fikciji, bilo je uočljivo kako je naš pjesnik shvaćao zadatke poezije i kakve je sve ciljeve svojim djelom želio da postigne. Utvrđivanje njegovih pogleda na funkciju poezije i sagledavanje kako je ta shvaćanja primijenio u velikoj je mjeri istodobno i tumačenje poruke samih *Planina*.

Boccaccio je u poeziji gledao izvor uživanja, rasonode, izvor pouke i utjehe; on je od nje tražio da hvali dobre, da kudi rđave.¹⁸ I Pontano je propovijedao da poezija treba da zabavi i pouči, ali i da gane, da uzbudi i pokrene.¹⁹ Girolamo Vida pak u svome zanosu izlaže da poezija izjednačuje s bogovima, da ublažuje muke i da donosi utjehu teškom životu.²⁰

Tih se principa u punoj mjeri držao i Zoranić. Već u posveti ističe da vjeruje kako je svojim djelom »utišija« vilu Hrvaticu, tj. Hrvatsku, koju su tada sva zla bila, a ona čamila u zaostalosti i zapuštenosti. Zoranić je bio duboko svjestan da su dalmatinski gradovi sa zaleđem i otocima već odavna čvrsto u rukama Venecije. Osjećao je živo i posljedice te dominacije — i na ekonomskom i na kulturnom planu. Domaće je stanovništvo ekonomski slabilo i u svojim se višim slojevima priklanjalo jeziku i običajima stranaca. Toj se nevolji pridružila još jedna — neposrednija i ubitačnija: Turci u najbližem zaleđu, odakle su se danomice zalijetali u primorska naselja, pa i do pod same zidine gradova. Dok je prva polako ogoljivala stanovništvo i gotovo neprimjetno potiskivala slavensku riječ, druga je prijetila da narod fizički zatre. Iz takve situacije nikla je pjesnikova težnja da utješi, da upozori, da gane,* da pokrene.

¹⁸ M. Pantić, o. c., str. 161–162.

¹⁹ *Ibid.*, str. 194.

²⁰ V. bilj. 15.

Zoranić je u prvom redu išao za ciljem da proslavi domovinu. Na to je upravo i stavio akcent u posveti *Planina*. Gotovo svakom polju, rijeci, gori, uvali, gradu, selu stvorio je pomoću priče aureolu slave; naselio ih je mitološkim bićima i na taj ih način izvukao iz anonimnosti, dozvao u život i uveo u red grčkih proslavljenih strana. Pučkom etimologijom, koja u sebi uvijek ima nešto naivno i dirljivo, objasnio je njihove nazive. *Planine* su po tome himna rodnom kraju.

Pjesnik je htio i opomenuti, izraziti gnjev prema domaćim učenim ljudima, nagovijestiti protest protiv tuđe dominacije, uslijed koje je i moglo doći do zanemarivanja narodnoga jezika i do svih onih nesreća što ih za sobom povlači zapuštanje materinske riječi. Trpkio i gorko zvuče rečenice vile Hrvatice: »Znam da Hrvat (= Hrvatâ) mojih ne jedan ali dva, da mnogi mudri i naučeni jesu ki sebe i jazik svoj zadovolino (= dovolino) pohvaliti, proslaviti i naresiti umili bi, da vidi mi se da se manom (= mnome) pačeli sobom sramuju i stide. I prem ako ki poje ali niše. u jini. tuj jazik piše i poje; da jino ni. zna, neg nebomnia od kriposti. Tako pak malovridnost u narav se stvori, i jedan drugoga gledajući svi praznuju i taščine« (XX).

Pisac *Planina* išao je i za tim da izrazi strepnju i strah pred općim kaosom što su ga svojim haranjem stvarali Turci. »Ne čudi se . . . goste, tomu«, odgovorili su pastiri Zoranu na pitanje zašto tako različne živine u jednom stadu pasu: »da čudi se da se kočeto (= živina) al človik u ovih planinah nahodi. jer ne samo jedan ali dva vuka da (= već) jata vekša ne mi i stada iz istočnih stran ishode i često. pačeli svakčasno nas nadbijaju toliko naporno da ne samo živine. da nas nastiri i stražni psi (= pastire i stražne pse) razdiraju; i jur po svoj župi ovoi nije ih. pačeli vekši dil razdrli su, a jini budi da malo u tuja vladanja pobigli; i mi eto kako ovca drugu zaklanu gledajući, svoj kolj čekamo. I mi bismo odovud pobigli, dali nas slatkost baščine uzdrži« (XVI).

Planine su i slavljenje mladosti i pohvala mudrosti, ali istodobno i oproštaj i obračun s vlastitom mladosti. One su i moralna pouka,²¹ poziv na pobožnost, odvracanje od bezbrižnosti, od tromosti i beskorisna bavljenja.

I Zoranić je poput drugih pisaca renesansnoga doba težio za slavom. Ispleo je krunu slave svojoj porodici: proslavio je izvanrednu ljepotu svoje »bližike« Zorice, a postanje svoga porodičnoga grba obavio dirljivom pričom. Očigledno je dakle da je *Planinama* dizao spomenik i sebi.

²¹ Vera Javarek, »Three 16th-Century Dalmatian Poets«, p. o. iz *The Slavonic Review*, vol. XLI, No. 96, str. 16.

Zoranić je težio da *Planine* sazda kao prijatnu fikciju, kao prijatan san, iza kojega »i u javi . . . čovik niku slast — tašćinom se pita-jući — prijima«, kako sam izričito kaže obrazlažući zašto se jedna pjesma svidjela pastirima (VI). Tu kao da je, makar samo u slutnji, izrekao misao o umjetnosti kao prevlađivanju kaosa i straha od grubih odnosa u životu. Tu je najvjerojatnije i ključ za objašnjenje one najdublje, najintimnije težnje kojom se zanosio stvarajući svoje djelo, ali istodobno i podatak o njegovu estetskom suđenju, odnosno o njegovu shvaćanju umjetnosti kao estetskoga fenomena. Takvih misli, izrečenih usput i u raznim prilikama, ima u *Planinama* više. Odnose se uglavnom na objašnjenje zašto je neka pjesma bila pohvaljena ili nagrađena, i iscrpljuju se najčešće izricanjem sumarnih konstatacija.

Pjesma, prema Zoraniću, treba da »prosladi srca«, da »poda slast i ugojaj družini«; ona treba da bude »zvučna«, tj. melodična. On zna da određena ritmička struktura može biti žrtvovana ako to iz nekih razloga zahtijeva sadržaj. Zato i objašnjava Sladmilu (VI) zbog čega je svoju pjesmu započeo: »Ja gudući . . .« mjesto: »Gudući ja . . .«, što bi po mišljenju Sladmilovu bilo melodičnije; učinio je to zato da u stih uplete ime svoje drage. Na drugom mjestu kaže da se jedna pjesma svidjela zato što autor njezin »u kratke i jednake sloge tako različne stvari složija biše« (VI). Jedna pjesma u istom pjevanju ocijenjena je kao pjesma »velika umištva i velika tega« (= ozbiljnosti) zato što »lipote ali stvari u ljstvu prilične vele hitro i s načinom složene bihu u njoj«. Pjevanje Bornikovo i Slavkovo (XIV) bilo je »ugodno« pastirima »jer budi da s hitrim načinom riči ljubvene s prilikama složene umištvo kazahu, da još jer i način od napojnic ke na pirih i jinih veseljih peti se mej pastiri mečne budu«, u čemu nalazimo i sud o vrijednosti narodnih napojnica. Plinko i Sladmil, opet, postigli su pljesak jer su u svojoj pjesmi »ne samo način gizdav od poja« pokazali, već i »nutrjne dumboke misli« izveli (XIV). O efektu koji pjesma može ili treba da postigne pjesnik se najjasnije izražava kad kaže da pastiri slušajući pjesmu o nesrećama koje ljubav izaziva, »kako niki utih i osvetu prijaše« (V), čime se još jednom potvrđuje Zoranićevo shvaćanje umjetnosti kao prevlađivanja teške životne stvarnosti.

Ipak, je li sve ono što je pjesnik želio izraziti p o e z i j a i da li njegovo djelo doista pruža »slast i ugojaj« čitaocima i da li doista posjeduje snagu da umjetnički prevlada grubu životnu stvarnost, ne zavisi, naravno, od njegovih želja. Zoranić je mogao naučiti kako pjesnik treba da se odnosi prema životu i prema književnoj tradiciji i kako da svoje ideje zaogrne velom prijatne fikcije, ali da bude umjetnik riječi, tome ga nije mogao naučiti nitko. To je morao nositi u sebi.

Jesu li *Planine* umjetnost riječi ili nisu — a mi ih u velikoj mjeri osjećamo kao umjetninu, ali impresiju treba verificirati — može nam dati samo odgovor na pitanje: Jesu li činjenice života i činjenice literature u strukturi *Planina* preobražene u činjenice umjetnosti?

F. Švelec. PRINCIPLES OF ZORANIĆ'S POETICS

Summary

Zoranić's poetic composition *Planine* («The Mountains») includes poetry distinctive of Croatian literature, in the sixteenth century; but it reveals at the same time some general characteristics of contemporary literature, as Zoranić — creating his work in the districts of Zadar and Šibenik — was well-read in the dominant, namely Italian literature of that time.

The principles of Zoranić's poetics can be traced in his dedication to Matej Matijević, canon of Nin. It suggests Zoranić's genuine and literary inspiration, his ability to follow simultaneously his native and foreign tradition, expressing at the same time quite spontaneously his belonging to the soil on which he had grown as man and writer.

In *Planine* elements of a real world can be felt, Zoranić's actual world — the settlements, mountains and rivers of north Dalmatia, besides elements of literature he had used in creating his work — the current conventional motifs, as well as stylistic figures of permanent value — allegory, symbolism, metaphor — together with an expression of his individuality, his patriotism and his spontaneously realistic and imaginative experience of the world and man.

Relying upon his own experience of time and space, (the place where he lived, and exploiting the literary tradition of his country (Marulić, popular poetry) and foreign tradition (Dante, Boccaccio, Petrarca, Girolamo Vida, Sannazaro), Zoranić has in creating his *Planine* contributed to the growth to our — at that time still undeveloped — literary language. Through the linguistic structure of his work the writer reveals his talent, literary acquirement, ethic, aesthetics, poetics, and above all his attachment to his country and people who in Zoranić's time were exposed to Turkish invasions.